

POKRAJINSKI MUZEJ PTUJ ORMOŽ

PORTRET CESARICE MARIJE TEREZIJE

OSNOVNI PODATKI O SLIKI

Avtor: pripisano krogu dunajskega dvornega slikarja Martina van Meytensa (1695-1770)

Naslov: Reprezentančni portret cesarice Marije Terezije (1717-1780, od 1745 titularno kot cesarica)

Datacija: 1745-1750

Mere: višina = 154 cm, širina = 117 cm

Tehnika: olje na platno

Provenienca: Galerijo prednikov v dvorcu Dornava so grofje Attems dopolnili z reprezentančnim portretom cesarice Marije Terezije. Po II. svetovni vojni je slika prišla v Federalni zbirni center, od tam pa 19. 10. 1948 v Pokrajinski muzej Ptuj (danes Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož). Portret je na ogled v Grajski galeriji Ptujskega gradu, na razstavi Slikarski mojstri od 16. do 18. stoletja, med cesarskimi portreti Habsburžanov.

Cesarski portreti Habsburžanov v Grajski galeriji Ptujskega gradu

Stanje ohranjenosti slike: Sliko je leta 2000 restavriral mag. Bine Kovačič (ZVKDS OE Maribor), okvir pa istega leta mag. Boštjan Roškar (PMPO).

PREDIKONOGRAFSKI OPIS

Na sliki je upodobljena ženska srednjih let, ki sedi na stolu v interierju. Proti gledalcu je obrnjena z rahlo zasukano glavo v njeno levo stran, tako da jo gledamo v polprofilu. Viden je podbradek. Čelo ima visoko, njen obraz pa je bledoličen, poudarjen z rahlo rožnato barvo in z rdečimi ustnicami, ki so debele in lepo oblikovane v čutnem, komaj zaznavnem nasmešku. Obrvi in trepalnice so svetle. V desnem ušesu ima srebrn viseč uhan v obliki velike debele kaplje. Ženska nosi lasuljo svetle sivo bele barve. Izza njene desne strani glave se preko vratu in ramenskega obroča ter proti njeni levi rami vije dolg pramen temnejše obarvanih sivih las. Pramen se v konici razcepi na dva manjša, navzgor zavihana kodra in v en podaljšan ter lepo zavit koder, ki v obliki spirale nekoliko pada še preko čipkastega roba obleke in se zaključi tik pod robom ogrinjala, na levi rami ženske. Na glavi nosi zlat okrasni obroč – diadem, z vdelanimi belo sivimi kamni v sprednjem delu. Od sredine diadema na lasuljo pada dragulj, v obliki velike in debele bele kaplje.

Z iztegnjeno levico zaščitniško drži krono na desni polovici slike, v ozadju te krone pa se nahaja še ena, ki jo vidimo le delno in se dotika desnega roba slike. Desnico ima v komolcu pokrčeno in privzdignjeno, nekoliko jo steguje naprej od telesa v smeri proti gledalcu. Prsti na obeh rokah so dobro vidni. Na levi roki, ki se sproščeno naslanja na krono, so prsti nekoliko pokrčeni, kot da se oklepajo krone. Na dvignjeni roki pa opazimo nenavadno igro in drugačno pozicijo prstov. Palec in kazalec njene desne roke sta iztegnjena, pred odprto dlanjo pa vidimo še preostale tri, rahlo pokrčene prste. Ženska je oblečena v dolgo in razkošno obleko, ki je sijočih nežnih tonov, zamolklo belo roza barve. Spodnjega dela nog ji ne vidimo. V zgornjem delu obleke, na predelu trupa, so z zlatimi nitmi izvezeni cvetlični stilizirani vzorci, ki jih obkrožajo zavite vitice. Rob obleke je v predelu globokega dekolteja obkrožen s širokim trakom bogate čipke, ki se čez ramena nadaljuje v bogato nabrane volančke, ki tvorijo rokave oblačila. Prsi so poudarjeno dvignjene in lepo oblikovane. Barva dekolteja, prsi in roke na kroni je nenavadno svetla in bela, z izredno malo poudarjenih senc. Okoli ramen vidimo pripeto bogato ogrinjalo tople svetlo rjave barve, znotraj podloženo z živalsko kožo sivo bele in rjave barve, s temnejšimi nabranimi in izstopajočimi snopi dlake na določenih delih. Od desne rame do sredine prsnega koša je ogrinjalo povezano z ozkim trakom nanizanih kamnov, ki so bele, sive in rdeče barve.

Ženska vzravnano sedi na velikem prestolu rdeče barve, ki je obrobljen z dekorirano izrezljanim lesenim robom in vidijo se tudi bogato izrezljana naslonjala za roke. Les je bleščeče polakiran, vzorci so stilizirani in zavutih oblik, zaznavamo lahko tudi stilizirano prikazan vzorec ptičjih peruti, ta pa se podobno ponovi v obliki stiliziranih listov tudi na škrlatno rdeči prevleki stola. Ženska na stolu se nahaja na sredini slike in je zato v središču pozornosti opazovalca. Ob njeni levi strani in v desnem spodnjem delu slike se vidi izrezljana lesena miza, na kateri je debelejša živo rdeča žametna blazina, z izvezenim zlatim robom in visečim cofom v vogalu, ki služi kot podlaga za kroni. Kroni sta izdelani iz zlata in obdani z dragimi in poldragimi kamni raznih barv: modre, rdeče in prozorne s srebrnim odbleskom (safir, rubin in diamant). Na obeh kronah vidimo tudi posamezne bisere na zaključku trikotnih vrhov, ki skupaj kot nizi obkrožajo zgornji in spodnji rob krone. Na obeh kronah vidimo nanizane biserne nize tudi po zaokroženem vrhu. Na podlagi kron lahko sklepamo, da gre za pomembno osebo.

Ženska upodobljena v notranjosti prostora je osvetljena, na temnejšem ozadju pa prevladujejo temno rjava, temno modra in temno rdeča barva. Od levega roba slike se preko sredine ob zgornjem robu in do desnega roba slike razteza zagrnjena zavesa v modrih in rjavih odtenkih. V skrajnem levem zgornjem robu je lepo viden vzorec z viticami in obrobo v močno zatemnjeni zlati barvi. S tega dela visi velik cof, ki se dvakrat ponovi tudi na drugi – desni strani, vmes pa potekajo prepletene debelejšje vrvice. Na desnem robu slike, od krone navzgor, je komaj vidna postava rjave barve. Obrazni del ji zakrivata dva cofa. Postava je enake barve kakor stene tega prostora in vrata, ki najbrž vodijo v naslednji prostor. Desno roko ima za hrbtom, v levi, privzdignjeni roki nekje do desnega ramena in tik pod velikim cofom, drži ozko dolgo palico, ki najbrž sega do tal. Domnevamo lahko, da gre za del notranje arhitekture, ne za resnično osebo.

IKONOGRAFSKA ANALIZA

Ikonografska tema dela je posvetna (profana), gre za vsebino iz zgodovinskega področja. Motiv je portret cesarice Marije Terezije, neposredno spoznavni motiv pa torej predstavlja portret. Portret je upodobitev določene resnične osebnosti, ki model kaže kot individuum in zato v likovni umetnosti neogibno vključuje njegov obraz (Menaše, 1971, str. 1678).

Vladarica je upodobljena z vladarskima atributoma: krono in hermelinovim plaščem. Na sliki je upodobljen diadem in dve kroni – ogrska in češka. Marija Terezija je bila izvoljena za ogrsko kraljico (1741) in za češko kraljico (1743). Na sliki ni cesarske krone, saj Marija Terezija ni mogla postati cesarica Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, ker je bil ta naslov pridržan le za moške. Za cesarico je lahko veljala le zato, ker je njen soprog Franc Štefan Lotarinški dobil ta naslov po smrti Karla VII. Wittelsbacha leta 1745 (Pohl, Vocolka, 1994, str. 287).

Kroni in diadem so vladarski atributi, izdelani iz zlata in obdani z dragimi in poldragimi kamni raznih barv. Zlato simbolizira sveto, božansko, absolutnost, popolnost, izjemno modrost in spoznanje, plemenitost in visokorodnost, čistost, očiščenje in krepost, večne in nepokvarljive vrednote, je simbol bogastva, razkošja in blaginje. Dragulj je simbol edinstvenosti in dragocenosti, popolnosti in čistosti, redke vrline, modrosti in ljubezni, popolnega in vrednega znanja, izbranega ljubljene bitja, vzvišene, duhovne popolnosti in kreposti ter na koncu – delno tudi zaradi pridobljene ekonomske vrednosti – simbol bogastva, blaginje in sreče. Diamant je najvišji in najvrednejši dragulj in predstavlja vso simbolika dragulja v najpopolnejši obliki: je simbol absolutnega in nepresegljivega na področju odlik, znanja in obstojnosti, simbol nedosežene popolnosti, čistosti, moralne in značajske neporečnosti, neuničljivosti in večnosti, nepremagljivosti, simbol božje resnice in ljubezni, dar nebes, ki ga zaslužijo samo vladarji, simbol čiste in vrhunske modrosti. Biser simbolizira redkost, čistost, devištvo, dragoceno lepoto, znanje in navdih, moralno izpopolnjenost. Zanimive so simbolične povezave bisera z lunarno simboliko (mesec je biser neba), z vodo in ženskostjo – ta povezava se zdi dokaj utrjena, kajti biser je v zvezi z vodo, prek barve svetlosti in oblike pa tudi z mesecem, voda in mesec pa sta že tako ali tako trdno povezana in združena z ženskim principom. Barva rubina (rdeč) se

povezuje z barvo ognja in barvo krvi ter s simboliko življenja in življenjske sreče ter uspeha. Simbolika modrega safirja se večkrat povezuje s simboliko neba (Musek, 1990, str. 212, 213).

Vladarica z iztegnjeno levico zaščitniško drži krono, desnico ima v komolcu pokrčeno in privzdignjeno, gre za zanimivo pozicijo rok. Roke so pri slikanju portretov pomembne že same po sebi, saj poleg obraza najbolj izražajo psihične in intimne lastnosti ne le upodobljenca, ampak po navadi tudi ustvarjalca (Mikuž, 1983, str. 11). Roke že same po sebi simbolizirajo dejavnost in ustvarjalnost ter veljajo za simbol moči. Simbolizirajo proizvodnjo, povezane so z razumom, iz njih izvira horizontalna moč človeka in družbena funkcija – zaščita, pomoč, dobrot, podpora, opora, ljubezen, prijateljstvo, sloga, pravica in kazen, zveza in zvestoba. Roke simbolizirajo moč dejavnosti, rokovanja, ki se prenese tudi na vodenje in vladavino. So simbol izbranosti, milosti in usode (Musek, 1990, str. 242).

Ob vladarskem atributu, ki ga predstavlja krona, se pojavi še en vladarski atribut in sicer je to hermelinov plašč. Hermelin je podlasci podobna žival, ki ima pozimi bel kožušček s črno liso na koncu repa. Njegovo zelo dragoceno krzno je simbol kraljevske in cesarske odličnosti, veljalo je za simbol plemstva.

Na portretu je s svetlobo osvetljena glava, posebej so poudarjene rdeče ustnice in dekolte. Čista svetloba pada na obraz, osvetli in razišče vsako nadrobnost na sliki. Svetloba pomeni razsvetljenje, napredek, duhovno vodstvo (Musek, 1990, str. 62). Svetloba je tudi simbol razuma, spoznanja, resnice, odkrivanja, zlasti najvišjega spoznanja, navdiha, inspiracije, mistične intuicije in razodetja (ki je dobesedno »razsvetljenje«) (Musek, 1990, str. 178).

Simbolika bele barve izvira iz tipičnih pojavov kot so svetloba, sneg, bledica in zajema pomene, kot so svetloba, hlad, ženskost, mir, čistost, nedolžnost, tudi smrt (Musek, 1990, str. 185). Bela barva je simbol čistosti, pa tudi "modre" krvi. V tistem času so vsi plemiči želeli imeti belo aristokratsko polt, kar je pomenilo, da niso fizično delali. Kmetje, ki so delali na soncu, so bili porjaveli.

Glava je simbol razuma, vodstva in visokega ranga v hierarhiji, oči pa so okno razuma in duha, zrcalo duše in značaja, zato so hkrati simbol neobičajne, duhovne lepote in simbol védenja (kar pride iz videnja); modrosti, intuicije in jasnovidnosti. Nos je simbol radovednosti, ostroumnosti in intuicije, uho pa budnosti, radovednosti, sprejemanja in komunikacije, učenja in poslušnosti. Usta predstavljajo sprejemanje, radovednost, prisvajanje, inkorporiranje. Čelo simbolizira intelektualne in kognitivne pojme (modrost, razum, pamet, inteligentnost), dlani delo, dobroto, nežnost (Musek, 1990, str. 242, 245).

Rdeča barva ustnic predstavlja ljubezen, ljubečo mati, naklonjenost, toplino, simpatijo, dobroto. Marija Terezija je bila mati šestnajstih otrok, ki jih je rodila Francu Jožefu I., s katerim je bila v dobrem odnosu. Nad otroci je bedela nežno in nadvse skrbno in si z njimi pogosto dopisovala ter jih zalagala zmeraj znova z dobrim nasvetom, pohvalo in grajo. Ob smrti soproga leta 1765 je živelo še enajst otrok (Pohl, Vocelka, 1994, str. 289). Dojke, prsi predstavljajo materinskost, ženskost (Musek, 1990, str. 65). Rdeča barva je barva ognja in krvi, simbolizira princip življenja in življenje, simbol duše, čustev, strasti, simbolizira bojevitost, borbo, vojskovanje, je simbol vojne in revolucije, nevarnosti, a tudi napredka, simbol aktivnosti, živahnosti,

solidarnosti, požrtvovalnosti, zdravja. Rdeča barva simbolizira ogenj, kri, življenje, moč in borbo. Rožnata barva omiljeno simbolizira aspekte simbolike rdeče barve (Musek, 1990, str. 181).

Cesarica je prikazana idealizirano, kar je predstavljeno v skriti uporabi linije, barve, kompozicije. Predstavljena je kot lepa, avtoritativna, nedolžna, zaupanja vredna. Idealizirana vladarska podoba služi povzdigovanju vladarice. V nekaterih obdobjih je bil v veljavi idealiziran vladarjev portret, s katerim so želeli izraziti vladarjevo božansko naravo in veljavo. Najodličnejše reprezentativne portrete najdemo v središčih oblasti. Na sliki gre za reprezentančno podobo vladarice, zdrave in močne, sposobne vladanja, karakterni močne in neustrašne (gleda direktno v opazovalca), poštene, zaščitniške (ona "ščiti" krono s svojo roko in s tem je to simbol zaščite ne samo ozemlja in vseh dobrin, ampak tudi ljudstva), kaže svojo moč in moč dežele – bogata dežela ima močno vojsko, to je tudi sredstvo za sporočilo "sovražniku".

Ozadje je velikokrat pomensko povezano s portretirancem (Menaše, 1962, str. 7). Portretiranka se nahaja v notranjosti prostora – vladarske palače. Zgodovinski slog je barok, v katerem je baročni prostor kot scenografija v gledališču, cesarica nas gleda, istočasno pa je gledana. Rokoko za primerjavo ustvari širše prostore v naravi ali prikazuje cele dvorane, tu pa je samo en majhen del nekega prostora. V rokoku deluje vse bolj lahkotno in bežno, zato to ni primer rokokojske slike. Rokokojevske čutno zavite elemente se prepozna v zavitih elementih na pohištvu, vzorcu na njeni obleki in v na rame padajočem pramenu las.

Postava v ozadju (relief ali polrelief, del notranje arhitekture) naj bi predstavljala boginjo Ateno. Atena je simbol vladarske moči. V sliki simbolno poudarja lastnosti cesarice – z njimi se lahko poistoveti – ampak tu ne gre za personifikacijo Atene v cesarici, bolj gre za primerjavo, da so lastnosti cesarice take kot lastnosti bojevnice Atene, kar pa slikar ne izpostavlja očitno, ker je podoba Atene zelo težko vidna, poleg tega pa sploh ne vidimo glave, ampak samo ugibamo lahko, kdo je v ozadju. Gre bolj za dvig cesaričinega položaja nekam na simbolni položaj, nad navadno množico ljudi, bližje k bogovom in njihovi zaščiti. Atena mogoče drži v roki vladarski atribut – vladarsko palico.

V očeh mnogih umetnikov 18. stoletja, ki želijo prerasti rokokojski stil, postanejo antična umetnost in sploh vse s klasično civilizacijo povezane vrednote zgledi, pri katerih je treba iskati navdih tako v življenju kot v umetnosti (Sproccati, 1994, str. 102).

Vrv simbolizira zvezo, usodo, odvisnost in ukročenost, ujetost in tudi smrt, lahko pa je simbol moči in tudi vzpona. Vozel je splošni simbol zapletenosti, problema in težave, konfliktnosti, nerešljivosti. Je tudi simbol usode. Simbolizira pa tudi spoj in zvezo, nerazdvojljivost, obljubo, zvestobo in poroko. Je simbol odločitve, utrditve, fiksacije in prek tega simbol večnega življenja in nesmrtnosti (Musek, 1990, str. 254, 255). Na tej sliki sta vrv in vozel zato, ker predstavljata Marijo Terezijo kot močno žensko, ki je s smislom za vladanje zaznamovala svoje stoletje. Leta 1736 se je na Dunaju poročila s Francem Štefanom Lotarinškim. V vladarskih poslih neizkušena nadvojvodinja je morala leta 1740 prevzeti mesto svojega očeta Karla VI. v dednih deželah in je takoj trčila ob spore glede nasledstva v Avstriji. Ob prihodu na prestol je torej bila država v težkem položaju. Po dolгих bojih na različnih frontah je leta 1745, pa čeprav na račun izgube Šlezije, vsaj za nekaj časa zavladal mir (Pohl, Vocolka, 1994, str. 284)

Marijo Terezijo so upodabljali kot zgled žene in nežne skrbne matere, zaradi njenih bojov z močnejšimi nasprotniki ob začetku vladanja kot »mlado, domoljubno junakinjo«, pa tudi kot modro in milo, materinsko reformatorko (Pohl, Vocelka, 1994, str. 284). Portret jo kaže kot lepo damo, upodobljeno v trenutku, ko nastopa kot vladarica pred ljudmi. Obrača se h gledalcu in dobimo občutek, kot da ga poslušča. Slikar jo je upodobil lepšo, kot je bila v resnici, vendar je moral biti portret dovolj zvest, da so po cesarstvu lahko videli, kakšno vladarico imajo. Take portrete so namreč z dunajskega dvora pošiljali v večja mesta po vseh deželah. Pokazala se je v razkošju absolutistične vladarice. To govori njena samozavestna drža, gib roke in kroni: »Glejte, to sem jaz!«

KONTEKSTUALNA ANALIZA

Habsburžani in Marija Terezija

Slovenski prostor in njegova zgodovina sta bila skozi stoletja politično in kulturno del zgodovine Avstrije. Dinastija Habsburžanov, ki je preko sedem stoletij krojila usodo velikemu delu Evrope, je prav Avstrijo najgloblje zaznamovala. Najslavnejša med Habsburžani je bila prva ženska vladarica Marija Terezija (Badovinac, 1998, str. 3).

Rojena je bila 13. maja 1717 na Dunaju, umrla pa je 29. novembra 1780, prav tako na Dunaju. Njen oče, Karel VI., ki ni imel moškega naslednika, je s spremembo zakonodaje leta 1713 uzakonil pravico nasledstva tudi za ženske. Vendar hčere ni vzgajal v tem smislu in tako Marije Terezije niso vpletali v dvorni vrvež. Preživela je lahko razmeroma brezskrbno otroštvo. Njen oče je namreč še vedno upal, da bo dobil prestolonaslednika. Leta 1736 se je Marija Terezija poročila s Francem Štefanom Lotarinškim. V njunem zakonu je vladala vzajemna ljubezen in že leto po poroki se jima je rodil prvi od šestnajstih otrok.

V vladarskih poslih neizkušena nadvojvodinja je leta 1740 morala prevzeti mesto svojega očeta Karla VI. v dednih deželah in je takoj trčila ob spore glede nasledstva v Avstriji. Kljub splošnemu priznanju pragmatične sankcije so se evropski odnosi ob smrti Karla VI. in nastopu 23-letne Marije Terezije hudo zaostri. Vojaški spopad ob nastopu vladanja Marije Terezije je povzročil dolgotrajno sovražnost med Avstrijo in Prusijo. Izbruhnila je prva šlezijska vojna (1740-1742) med Avstrijo in Prusijo, vzporedno z njo pa je bojevala Marija Terezija še tako imenovano avstrijsko nasledstveno vojno, ki se je končala šele leta 1748 z mirom v Aachnu. Pruski Friderik je leta 1744 znova posegel v avstrijsko nasledstveno vojno in začel drugo šlezijsko vojno (1744-1745). Po pruskih zmagah je leta 1745 mir v Dresdnu potrdil predajo Šlezije Prusiji; te izgube Marija Terezija nikoli ni mogla preboleti (Pohl, Vocelka, 1994).

Leta 1745 so Franca Štefana v Frankfurtu imenovali za nemškega cesarja Franca I. Cesarica je bila prijazna, lepa ženska in dobra mati, ki je znala enako dobro ukazovati in se pobotati. Kot rojena voditeljica je obvladala politično situacijo in si znala izbirati prave sodelavce. Marija Terezija je posebej avtoriteto, taktost in sočutje. Čeprav je bila konservativna, je kljub temu uvedla veliko reform. Smrt Franca I. leta 1765 je

monarhinjo močno prizadela. Odrezala si je dolge in svetle lase ter odtlej nosila samo še črnino. Krono je podedoval sin Jožef II., saj v Svetem rimskem cesarstvu ženski ni bilo dovoljeno vladati (Menzel, 1998).

Kot mnoge vladarje tistega časa je tudi njo obsedla graditeljska mrzlica: dokončna ureditev gradu Schönbrunn, njenega najljubšega bivališča, je v veliki meri njena zasluga. Dala je urediti 1500 sob in parke. Enako kot praznike in plese (na enem od njih je igral celo mladi Mozart), je ljubila trdo delo. Vsak dan je že zgodaj zjutraj sedla za pisalno mizo. Na delavnost je navajala tudi svoje otroke ter njihovo vzgojo skrbno nadzorovala. Za načrtovanje njihovih porok je porabila veliko časa in svojih diplomatskih sposobnosti (Menzel, 1998).

Najpomembnejša značilnost razsvetljenega absolutizma je nedvomno njegova gorečnost za reforme. V vseh reformah tega časa lahko prepoznamo pritisk v smeri modernizacije, pa tudi pritisk v smeri centralizacije, ki sta pomembno prispevala k izoblikovanju moderne države. (Pohl, Vocelka, 1994).

Portreti Habsburžanov in portret Marije Terezije

Le redki, najbolj kvalitetni, znani in izbrani dvorni umetniki so imeli možnost, da so Habsburžane lahko portretirali v živo. V slovenskih muzejskih zbirkah po doslej zbranih podatkih hranijo preko sto portretov Habsburžanov, nekaj od teh je portretov cesarice Marije Terezije (Pokrajinski muzej Celje, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Narodna galerija) (Badovinac, 1998, str. 3, 4). Stalna zbirka tujih mojstrov Narodne galerije v Ljubljani hrani reprezentativni portret cesarice Marije Terezije (okoli 1742, olje/platno, 280 x 184,5 cm). Slogovno je slika značilna za Martina van Meytensa. Repliko slike hrani Zgodovinski muzej mesta Dunaja (Žnidar, 2011).

Slika Marije Terezije, ki jo obravnavamo, je prav tako pripisana krogu Martina van Meytensa. Gre za pomembnega švedskega slikarja flamskega porekla – Martina van Meytensa ml. (1695-1770), ki je na Dunaju ustvarjal od leta 1731 do smrti. Izobraževal se je v mnogih deželah, med drugim v Franciji, Angliji, Holandiji in Italiji. Vodilni dvorni slikar je postal pod okriljem Marije Terezije – od takrat se je trudil, da bi s slikarskimi deli utrdil vladaričino priljubljenost med ljudstvom (Krompass, 2004, v Žnidar, 2011). Leta 1732 je postal dvorni slikar (Kammermaler), leta 1759 pa je bil imenovan za direktorja slikarske akademije (Zeri, 1983, 59). »Vešč je bil tehnike slikanja z emajlom (to je bila sicer njegova začetna izobrazba), kar je vidno v njegovem načinu slikanja. Poleg tega je v njegovem slikarstvu mogoče prepoznati vplive nizozemske in italijanske umetnosti ter angleške figuralike. Kljub temu Meytensova dela ohranjajo izviren umetniški izraz. Večina njegove slikarske izpovedi leži v pomenljivih držah, gestiki in atributih« (Heinz, 1979, v Žnidar, 2011). Meytensove vladarske portrete odlikujejo prepoznavne ikonografske posebnosti, na primer različni arhitekturni elementi. Ohranjenih je mnogo nedvomno Meytensovih del. Njegov slog temelji na angleškem, francoskem in italijanskem portretnem slikarstvu z oblikovanjem zelo učinkovite formule dvorskega portreta, ki je našlo mnogo posnemovalcev vse do prvih desetletij našega stoletja (Zeri, 1983, str. 59).

»Marija Terezija je na večini njegovih portretov upodobljena v notranjščini, katere detajli so jasno izrisani. Razkošje prestolov, miz, uvoženih preprog, opažev v rokokojskem stilu nakazuje palačni interier, po drugi strani pa daje monumentalna arhitektura v ozadju bolj vtis zunanjščine. Arhitekturni moment opominja opazovalca na javni in socialni jaz absolutističnega vladarja, kar je aspekt zgodnje monarhistične identitete, ki jo je Jürgen Habermas opisal kot *reprezentativno javno dobro*« (Habermas, 1989, v Žnidar, 2011).

Pri motivu čipke ne gre le za razkazovanje razkošja, temveč za zgodovinski pomen. Za Habsburžane je bila čipka simbol španskosti (Španija je bila dvesto let pod habsburško oblastjo), saj je bila pomemben element španskih dvornih oblačil. Čipka tako predstavlja del španske dediščine v habsburški hiši, hkrati pa dokazuje Meytensovo spretnost v slikanju zapletenih detajlov, česar se je naučil kot slikar miniatur. Obleka tako predstavlja dodatne pomene, ki se usklajujejo s celotnim slikarskim delom (Yonan, 2011, v Žnidar, 2011).

Slika izvira iz dvorca Dornava in je nekoč visela nad vhodom v slavnostno dvorano. Galerijo prednikov so namreč grofje Attems dopolnili z reprezentančnim portretom cesarice Marije Terezije. Attemsi so sredi 18. stoletja čutili potrebo po skupini reprezentančnih portretov. Štiri velike upodobitve takrat živečih Attemsov so namestili na dve vzdolžni steni, druge manjše pa so razporedili na krajši stranici med okna in vrata. Nad izhodom je dobil svoje mesto še cesaričin portret, kar privzdiguje pomen galerije, saj postavlja Attemse v cesarsko družbo. Tako dobimo standardni sestav upodobljenih oseb – plemiški lastniki graščine z najožjim sorodstvom skupaj z vladarico (Ciglenciki, 1997 in 2003). Attemsi so namreč opravljali pomembne službe na habsburškem dvoru in bili leta 1630 povzdignjeni v državne grofe Svetega rimskega cesarstva (Frank, Šerbelj, 1990).

Rodbina Attems velja za eno najuglednejših goriških plemiških rodbin. Vzpon rodbine je tesno povezan s prehodom goriške škofije pod habsburško oblast po letu 1500. Leta 1582 se je Jakob Adam Attems (1526-1590) na povabilo nadvojvode Karla preselil v Gradec in s tem svoji družini odprl nov življenjski prostor – Štajersko. Za štajersko zgodovino eden najpomembnejših Attemsov je bil Ignac Marija (1652-1732). V njegovo posest so ob prelomu iz 17. v 18. stoletje prešla gospostva in gradovi Štatenberg, Podčetrtek, Hartenštajn, Pilštajn, Brežice, Slovenska Bistrica ter Brestanica, njegova druga žena Kristina Krescencija grofica Herberstein pa je v zakon prinesla še Vurberk.

Franc Dizma (1688-1750), najstarejši sin Ignaca Marije iz prvega zakona z Ano Regino Wurmbrand, je igral pomembno vlogo v politiki. Po končanem študiju na leydenski univerzi je postal leta 1712 notranjeavstrijski vladni svétnik. Bil je podpredsednik stanovskega zbora. Cesar Karel VI. ga je leta 1736 imenoval za resničnega tajnega svétnika in podpredsednika notranjeavstrijske dvorne komore, leta 1738 pa za njenega predsednika. Potem ko jo je Marija Terezija razpustila, ga je povzdignila v predsednika vrhovnega notranjeavstrijskega revizorja.

Franc Dizma je še povečal družinsko posest, ko je leta 1736 dokupil posestvi Dornavo in Markovce pri Ptuj. V letih 1739 in 1743 so dvorec Dornava povečali in olepšali, park pa okrasili s številnimi novimi plastikami. Franc Dizma je za grajske prostore dal izdelati sijajne baročne tapete s kitajskimi motivi, ki so danes v Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož (Frank, Šerbelj, 1990).

VIRI IN LITERATURA

Vir:

PMPO, KZG, Dokumentacija, Inv. št. G 46 s.

Literatura:

Badovinac, T. (1998). *Habsburžani na portretnih podobah*. Celje: Pokrajinski muzej Celje.

Ciglencečki, M. (1997). *Oprema gradov na slovenskem Štajerskem od srede 17. do srede 20. stoletja*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Ciglencečki, M. (2003). Predlog za ureditev muzejske zbirke v dvorcu Dornava kot dislocirane enote Pokrajinskega muzeja Ptuj. V *Vrišerjev zbornik* (str. 403-418). Ljubljana: SUZD.

Ciglencečki, M. (2006). Jožef Digl, portretist rodbine Attems. V *Vis imaginis: jubilejni zbornik za Anico Cevc* (str. 359-376). Ljubljana.

Frank, U., Šerbelj, F. (1990). Kratka zgodovina grofov Attems. V *Zbornik občine Slovenska Bistrica II* (str. 144-161). Ljubljana: Tiskarna Tone Tomšič.

Menaše, L. (1962). *Zahodnoevropski slikani portret*. Maribor: Založba Obzorja.

Menzel, M. (1998). *Velike ženske v zgodovini: monarhinje in vladarice, umetnice, pesnice in pisateljice, svetnice, znanstvenice, ženske v politiki*. Radovljica: Didakta.

Mikuž, J. (1983). *Podoba roke*. Ljubljana: DDU Univerzum.

Musek, J. (1990). *Simboli, kultura, ljudje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Pohl, W., Vocelka, K. (1994). *Habsburžani. Zgodovina evropske rodbine*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Sproccati, S. (1994). *Vodnik po slikarstvu*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga

Vnuk, B. (2012). *Grajska galerija: slikarski mojstri od 16. do 18. stoletja: vodnik po zbirki*. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.

Zeri, F. (1983). *Tuji slikarji od 14. do 20. stoletja*. Ljubljana: Narodna galerija.

Žnidar, S. (2011). *Portret Marije Terezije v Narodni galeriji v Ljubljani Martina van Meytensa ml.: datacija in interpretacija*. Pridobljeno 19. 1. 2021, s <http://www.suzd.si/bilten/bilten-suzd-15-2011/114-raziskave/357-silvija-znidar-portret-marije-terezije-v-narodni-galeriji-v-ljubljani-martina-van-meytensa-ml-datacija-in-interpretacija>

POKRAJINSKI MUZEJ PTUJ ORMOŽ